

УДК 339.09

Н.С. Скопенко,

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економіки праці та менеджменту,
Навчально-науковий інститут економіки і управління
Національний університет харчових технологій

ORCID: 0000-0003-4540-3455

І.В. Євсєєва-Северина,

кандидат економічних наук, доцент
доцент кафедри економіки підприємства
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ORCID: 0000-0002-6112-8265

О.М. Кириченко,

кандидат економічних наук, доцент
доцент кафедри економіки праці та менеджменту,
Навчально-науковий інститут економіки і управління
Національний університет харчових технологій

ORCID: 0000-0002-4822-6741

Natalia Skopenko,

DSc, Professor, Department of Labour Economics and Management,
National University of Food Technologies

Iryna Yevsieieva-Severyna,

PhD in Economics, Associate Professor, Department of Business Economics,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

Olga Kirichenko,

PhD in Economics, Associate Professor, Department of Labour Economics
and Management, National University of Food Technologies

**Проблеми та перспективи розвитку зовнішньоекономічної діяльності
України в умовах війни**

Challenges and Prospects for the Development of Ukraine's Foreign Economic Activity in the Context of War

Ефективна зовнішньоекономічна діяльність є важливим фактором розвитку держав шляхом забезпечення надходження доходів від експортно-імпортних операцій, постачання різноманітних товарів та послуг, розвитку інноваційних виробництв. Визначено, що після початку великої війни Україна перебуває у надскладному становищі за всі роки незалежності: експорт товарної продукції скоротився майже вдвічі, а імпорт – втричі. Встановлено, що негативне сальдо ЗЕД України спостерігається протягом останнього року як за фактичними даними, так й за сезонно скоригованими обсягами експорту-імпорту товарів. російська федерація цілеспрямовано підриває економіку нашої держави шляхом блокування вітчизняного експорту. Війна внесла свої корективи в стратегічні питання міжнародної торгівлі, зокрема експорту та логістики. Відбулася динамічна переорієнтація зовнішньої торгівлі України на європейські ринки та нові логістичні маршрути, що суттєво пом'якшило обмеження, які наклало блокування агресором чорноморських морських портів. Цьому сприяли рішення ЄС та низки інших важливих торговельних партнерів щодо лібералізації доступу українських товарів, важливі рішення щодо поліпшення транспортування українських товарів територією ЄС. В умовах війни тимчасові торговельні преференції для української продукції вкрай важливі, особливо для підтримки зруйнованої війною економіки. Тому збереження та продовження пільгового торговельного режиму України з Євросоюзом необхідно для подальшого виживання та розвитку вітчизняного бізнесу. Російська агресія проти України значно ускладнила логістику: перериваються ланцюги поставок, припинився експорт продовольства через ключові сільськогосподарські сектори, що може спричинити продовольчу кризу в різних регіонах світу. Задля запобігання світової гуманітарної кризи та голоду у липні 2022 року у

Стамбулі відбулося підписання угоди про розблокування українських портів для вивезення зерна. Функціонування «зернового коридору» було продовжено у листопаді ще на 120 днів. Робота зернового коридору та спрощення процедури експорту вивезення зерна на всіх кордонах дозволили відновити експортні можливості АПК та сприяти глобальній продовольчій безпеці.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, експорт, імпорт, зовнішня торгівля, експорт АПК.

Effective foreign economic activity is an important factor in the countries development by ensuring the receipt of income from export and import operations, various goods supply and services, and innovative industries development. It is determined after the outbreak of the Great War, Ukraine has been in an extremely difficult situation for all the years of independence: exports of commodity products have been cut almost half, and imports have tripled. It is established that the negative balance of Ukraine's foreign trade has been observed over the past year both in terms of actual data and seasonally adjusted exports and imports volumes of goods. The Russian Federation is firmly undermining Ukraine economy by blocking domestic exports. The war has adjusted international trade strategic issues, including exports and logistics. There has been a dynamic reorientation of Ukraine's foreign trade to European markets and new logistics routes, which has significantly eased the restrictions imposed by the aggressor's blockade of Black Sea ports. This was facilitated by the decisions of the EU and several other important trading partners to liberalize access for Ukrainian goods, as well as important decisions to improve Ukrainian goods transportation through the EU. In a time of war, temporary trade preferences for Ukrainian products are extremely important, especially to support the war-torn economy. Therefore, preserving and extending Ukraine's preferential trade regime with the EU is essential for the further survival and domestic business development. Russia's aggression against Ukraine has significantly complicated logistics: supply chains are interrupted, food exports

through key agricultural sectors have stopped, which could cause a food crisis in different regions of the world. To prevent a global humanitarian crisis and famine, an agreement was signed in Istanbul in July 2022 to unblock Ukrainian ports for grain exports. The grain corridor was extended in November for another 120 days. Work of the corridor and the simplification of the grain export procedure at all borders allowed to restore the agro-industrial complex export capabilities and contribute to global food security.

Keywords: foreign economic activity, exports, imports, foreign trade, agricultural exports.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Ключовими напрямками розвитку світової економіки є інтернаціоналізації виробництва, глобалізація відносин, розширення зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання. Ефективна зовнішньоекономічна діяльність є важливим фактором розвитку сучасних держав. Окрім доходів від експортно-імпортних операцій, ЗЕД є джерелом надходження товарів та послуг, розвитку інноваційних виробництв.

ЗЕД сприяє розвитку економіки держави через збільшення обсягу виробництва та продажу продукції, залучення іноземних інвестицій, розширення експортних ринків, підвищення рівня зайнятості, збільшення обсягу державного бюджету тощо. Зовнішньоекономічна діяльність сприяє модернізації економіки та підвищенню рівня життя населення через залучення нових технологій, знань та досвіду.

Протягом останніх років Україна займала гідне місце на світовому ринку: відбувалося збільшення обсягів зовнішньоторговельного обороту, відновлення зовнішньоекономічної діяльності після кризового спаду у 2014-2015 рр., закріплення вітчизняних експортерів на ринках європейських країн, розширення діяльності з партнерами з азіатського регіону тощо.

Військова агресія росії проти України призвела до суттєво зниження виробничого потенціалу експортноорієнтованих секторів економіки та порушенню логістичних шляхів постачання продукції на експорт. Саме тому, важливим завданням сьогодення є стабілізація зовнішньоекономічної діяльності України, забезпечення збуту продукції вітчизняних виробників на зарубіжних ринках і надходження товарів критичного імпорту в достатньому обсязі, урахуваючи зміни функціонування економіки в умовах воєнного стану [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання щодо особливостей, тенденцій, ризиків, напрямків розвитку зовнішньоекономічної діяльності України в умовах російсько-української війни розглядаються науковцями та практиками.

Основні обмеження ЗЕД, законотворчі акти щодо ліцензування товарів та регулювання експортно-імпортних операцій, реформи митного оформлення та інші особливості зовнішньоекономічної діяльності в умовах воєнного стану розглядаються в працях [2; 3; 5; 12; 16; 17; 18; 24; 26; 28].

Колективом авторів (Скриньковський Р., Процевят О., Павленчик Н., Цюх С.) розглянуто сучасні тенденції та визначено перспективи розвитку зовнішньоекономічної діяльності України в умовах війни [25].

Швець А. І. відзначав особливості «скасування торговельних обмежень зі сторони ЄС як безпрецедентного кроку в історії Євросоюзу, щоб допомогти відновленню українського бізнесу, який постраждав від війни» [33].

Ключові аспекти логістичного забезпечення організації зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання досліджено у роботі Трушкіної Н. та Сербіної Т. [29].

Про необхідність відновлення експорту в умовах війни стверджує Обух В. [19].

Сучасні аспекти зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств України розглянуто у праці [9].

Офіс з розвитку підприємництва та експорту запустив оперативну платформу з актуальною інформацією для підприємців у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Матеріали стануть у нагоді як для експортерів-початківців, так і для системних експортерів, експортних консультантів, оскільки містять корисну інформацію щодо змін у сфері ЗЕД, перспективних ринків збуту, сучасних споживчих тенденції, зон вільної торгівлі, порад для пошуку партнерів та інших актуальних питань, що стосуються здійснення зовнішньоекономічної діяльності в сучасних умовах [8].

Компанія Ліга-закон публікує найважливіші документи та корисну експертну аналітику, яка пов'язана із здійсненням ЗЕД під час воєнного стану [13].

Отже, не зважаючи на військову агресію російської федерації за підтримки республіки білорусь, сучасні економічні трансформації передбачають як поступову інтеграцію вітчизняних підприємств до системи міжнародних економічних зв'язків, так і залучення іноземних партнерів до діяльності в Україні.

Мета статі - дослідити показники зовнішньоекономічної діяльності України на етапі загострення воєнних подій та визначити перспективи розвитку ЗЕД країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Повномасштабне вторгнення росії, активні бойові дії на території нашої країни дуже негативно вплинули на зовнішньоекономічну діяльність України.

Так, у відповідності до даних Державної служби статистики України [6] за 11 місяців 2022 р. експорт товарів становив 40671,2 млн.дол. США, або 66,4% порівняно із січнем–листопадом 2021 р., імпорт – 49194,9 млн.дол., або 75,8% порівняно із 11 місяцями 2021 р. Негативне сальдо склало 8523,7 млн. дол. (у січні–листопаді 2021р. також негативне сальдо – 3635,3 млн. дол.). Коефіцієнт покриття експортом імпорту становив 0,83 (у січні–листопаді 2021 р. – 0,94).

За період 11 місяців 2022 р., у порівнянні із аналогічним періодом попереднього року, зниження експорту відбулося за всіма товарними групами, окрім групи I. Живі тварини; продукти тваринного походження, по якій спостерігається зростання на 12,3% (див. табл. 1).

Таблиця 1

Товарна структура зовнішньої торгівлі за 11 місяців 2022 року

Назва товарів	Експорт			Імпорт		
	млн.дол. США	у % до січня– листопада 2021р.	у % до загального обсягу	млн.дол. США	у % до січня– листопада 2021р.	у % до загального обсягу
Усього	40671,2	66,4	100,0	49194,9	75,8	100,0
у тому числі						
I Живі тварини; продукти тваринного походження	1354,0	112,3	3,3	1060,5	75,9	2,2
II Продукти рослинного походження	12037,4	87,9	29,6	1716,0	91,3	3,5
III. 15 Жири та олії тваринного або рослинного походження	5434,2	89,4	13,4	277,8	69,1	0,6
IV Готові харчові продукти	2214,4	64,6	5,4	2290,3	71,6	4,7
V Мінеральні продукти	4162,5	52,0	10,2	11755,9	89,1	23,9
VI Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	1205,6	49,8	3,0	5750,2	66,9	11,7
VII Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	447,5	44,5	1,1	2988,4	68,6	6,1
VIII Шкури необроблені, шкіра вичинена	95,2	65,0	0,2	202,8	73,0	0,4
IX Деревина і вироби з деревини	1781,2	96,1	4,4	184,6	46,4	0,4

X Маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів	258,9	52,7	0,6	688,9	69,2	1,4
XI Текстильні матеріали та текстильні вироби	624,1	79,4	1,5	2140,6	88,4	4,4
XII Взуття, головні убори, парасольки	160,1	92,4	0,4	491,0	94,4	1,0
XIII Вироби з каменю, гіпсу, цементу	285,2	54,2	0,7	586,3	69,3	1,2
XIV. 71Перли природні або культивовані, дорогоцінне або напівдорогоцінне каміння	39,1	33,8	0,1	58,5	30,7	0,1
XV Недорогоцінні метали та вироби з них	5731,5	39,6	14,1	2365,0	60,0	4,8
XVI Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	3477,6	72,9	8,6	7821,8	61,7	15,9
XVII Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	334,4	55,8	0,8	5025,9	72,8	10,2
XVIII Прилади та апарати оптичні, фотографічні	111,0	72,0	0,3	993,3	78,2	2,0
XX Різні промислові товари	897,1	78,5	2,2	641,5	53,6	1,3
XXI. 97 Твори мистецтва	0,9	38,0	0,0	0,5	9,3	0,0

Джерело: сформовано авторами за даними Держкомстату [6]

За більшістю товарних груп зменшення експорту відбулося від 50% до 20%: V. Мінеральні продукти (на 48 %); X. Маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів (на 47,3 %); XIII. Вироби з каменю, гіпсу,

цементу (на 45,8%); XVII. Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плаваючі засоби (на 44,2%); IV. Готові харчові продукти (на 34,8%); VIII. Шкури необроблені, шкіра вичинена (на 35,0%); XVIII. Прилади та апарати оптичні, фотографічні (на 28,0%); XVI. Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання (на 27,1%); XX. Різні промислові товари (на 21,5%); XI. Текстильні матеріали та текстильні вироби (на 20,6%).

Зменшення більше ніж на 50% спостерігається за такими товарними групами: XIV. 71 Перли природні або культивовані, дорогоцінне або напівдорогоцінне каміння (зниження на 66,2 %); XXI. 97 Твори мистецтва (на 62%); XV. Недорогоцінні метали та вироби з них (на 60,4 %); VII. Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них (на 55,5%); VI. Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості (на 50,2 %).

Зниження експорту до 15 % виявлялось за наступними товарними групами: II. Продукти рослинного походження (на 12,1 %); III. 15. Жири та олії тваринного або рослинного походження (на 10,6 %).

Незначне зменшення експорту (до 10 %) спостерігається за товарними групами: XII. Взуття, головні убори, парасольки (на 7,6 %); IX. Деревина і вироби з деревини (на 3,9 %).

На жаль, негативне сальдо ЗЕД України спостерігається протягом останнього року як за фактичними даними так й за сезонно скоригованими (СС) обсягами експорту-імпорту товарів (див. табл.2).

Таблиця 2

Фактичні та сезонно скориговані щомісячні обсяги експорту-імпорту товарів, млн. дол. США

Період	Експорт		Імпорт		Сальдо	
	СС дані	фактичні дані	СС дані	фактичні дані	СС дані	фактичні дані
Жовтень 2021	6028,1	6264,1	6475,5	6691,4	-447,4	-427,3
Листопад 2021	6120,1	6793,3	6860,4	7737,2	-740,3	-943,9
Грудень 2021	6206,4	6808,5	6772,8	7944,0	-566,4	-1135,5
Січень 2022	6501,5	6008,3	7237,7	6190,7	-736,2	-182,4
Лютий 2022	5991,7	5299,1	6787,0	5896,0	-795,3	-596,9
Березень 2022	2619,7	2646,3	1453,6	1520,8	1166,1	1125,5
Квітень 2022	2795,2	2641,8	2901,2	2606,2	-106,0	35,6
Травень 2022	2928,2	2905,9	3957,8	3731,1	-1029,6	-825,2

Червень 2022	3360,3	3157,2	4980,8	4732,1	-1620,5	-1574,9
Липень 2022	3190,4	2908,5	4606,5	4638,1	-1416,1	-1729,6
Серпень 2022	3203,3	3353,9	4246,5	4528,7	-1043,2	-1174,8
Вересень 2022	3800,4	4144,5	4443,7	4640,5	-643,3	-496,0
Жовтень 2022	3653,6	3805,1	4788,1	4874,0	-1134,5	-1068,9
Листопад 2022	3507,4	3830,6	4826,7	5281,9	-1319,3	-1451,3

Джерело: сформовано авторами за даними Держкомстату [6]

Найбільше негативне сезонно скориговане сальдо зовнішньої торгівлі було у червні 2022 р. і становило 1620,5 млн.дол. США.

У листопаді 2022р. порівняно із жовтнем 2022р. сезонно скориговані обсяги експорту скоротилися на 2,6%, а імпорту зросли на 2,0%. Сезонно скориговане сальдо зовнішньої торгівлі у листопаді 2022р. було негативним і становило 1319,3 млн.дол. США.

Необхідно зазначити, що позитивне сальдо ЗЕД України як за фактичними даними, так й за сезонно скоригованими обсягами експорту-імпорту товарів спостерігалось тільки у березні 2022 року.

Аналізуючи статистичні дані щодо регіональних обсягів зовнішньої торгівлі товарами за 10 місяців 2022 року (див. табл. 3), необхідно зазначити, що найбільше зменшення експортно-імпортних операцій відбулося у регіонах, які зазнали наслідки прямого військового російського вторгнення та/або знаходяться під окупацією (Донецька, Луганська, Херсонська, Харківська та ряд інших областей).

Таблиця 3

Регіональні обсяги зовнішньої торгівлі товарами за 10 місяців 2022 року

Регіони (області) країни	Експорт			Імпорт			Сальдо
	млн. дол. США	у % до 11 місяців 2021 р.	у % до загального обсягу	млн. дол. США	у % до 10 місяців 2021 р.	у % до загального обсягу	
Україна	40671,2	66,4	100,0	49194,9	75,8	100,0	-8523,7
у тому числі							
Вінницька	1439,9	123,7	3,5	549,8	88,5	1,1	890,1
Волинська	976,5	128,0	2,4	1806,5	113,1	3,7	-830,0
Дніпропетровська	5772,5	51,7	14,2	3643,8	70,3	7,4	2128,7
Донецька	263,3	4,1	0,6	134,2	8,0	0,3	129,1

Житомирська	654,5	93,8	1,6	1049,4	170,0	2,1	-394,8
Закарпатська	1830,0	119,3	4,5	1510,0	97,3	3,1	320,0
Запорізька	2892,6	67,7	7,1	1080,1	59,5	2,2	1812,5
Івано-Франківська	595,9	56,4	1,5	563,0	63,7	1,1	32,9
Київська	1943,7	85,2	4,8	3304,9	66,0	6,7	-1361,3
Кіровоградська	789,3	88,7	1,9	216,4	82,4	0,4	572,9
Луганська	8,8	5,7	0,0	11,8	5,0	0,0	-3,0
Львівська	2772,4	104,1	6,8	4817,8	112,8	9,8	-2045,4
Миколаївська	1520,5	51,5	3,7	694,8	67,9	1,4	825,7
Одеська	2204,6	145,5	5,4	1856,5	89,6	3,8	348,2
Полтавська	1766,5	59,7	4,3	1114,6	68,3	2,3	652,0
Рівненська	692,5	108,1	1,7	462,2	89,2	0,9	230,3
Сумська	665,1	70,8	1,6	531,1	67,9	1,1	134,0
Тернопільська	702,5	115,5	1,7	456,4	93,7	0,9	246,1
Харківська	773,6	47,5	1,9	1128,0	52,4	2,3	-354,4
Херсонська	57,1	15,4	0,1	35,5	14,5	0,1	21,5
Хмельницька	700,8	86,4	1,7	613,1	108,8	1,2	87,7
Черкаська	1164,9	151,4	2,9	531,9	56,0	1,1	633,0
Чернівецька	260,1	137,1	0,6	411,7	237,2	0,8	-151,6
Чернігівська	650,2	62,1	1,6	261,3	60,8	0,5	388,9
м. Київ	9488,3	69,6	23,3	19468,7	70,9	39,6	-9980,4

Джерело: сформовано авторами за даними Держкомстату [6]

Доцільно зауважити, що відбулося суттєве зростання обсягів експорту товарів у Вінницькій, Волинській, Закарпатській, Одеській, Тернопільській, Черкаській та Чернівецькій областях, приріст експорту товарів у яких становив від 15% до 51%, у порівнянні з аналогічним періодом 2021 року (таблиця 3).

Значний приріст імпорту товарів (більше ніж у 2 рази) за січень-грудень 2022 року, у порівнянні з аналогічним періодом 2021 року, виявляється у Чернівецькій області. Також, збільшення імпорту товарів спостерігається у Волинській, Житомирській, Львівській та Хмельницькій областях (від 8% до 70%).

Проте, незважаючи на падіння експортно-імпортних операцій, Дніпропетровська область та м. Київ займають значну частку в структурі ЗЕД.

Доцільно зауважити, що здійснення експортно-імпортних операцій переважно відбуваються у західних областях країни. Зростання обсягів експорту у Одеській області обґрунтовуються розблокуванням портів та «зерновим коридором».

З метою регулювання ЗЕД у умовах військового стану КМУ затвердив нові правила експорту низки сільськогосподарських та інших товарів. Відповідно до постанов (Постанова КМУ від 5 березня 2022 р. № 207, постанова КМУ від 9 квітня 2022 року № 422, постанова КМУ від 7 травня 2022 року №549, постанова КМУ від 01 липня 2022 р. № 759, постанова КМУ від 26 липня 2022 р. № 832 постанова КМУ від 04 жовтня 2022 р. № 1113, постанова КМУ від 01 листопада 2022 р. № 1278) Кабінету Міністрів України вводиться ліцензування на експорт: м'яса курей свійських; яєць курей свійських; великої рогатої худоби, живої; м'яса великої рогатої худоби, морожене; м'яса та їстівних м'ясних субпродуктів, солоних або в розсолі, сушених або копчених; їстівного борошно з м'яса або м'ясних субпродуктів: м'яса великої рогатої худоби; проса; цукру; вівса; жита; добрив; вугілля кам'яного, антрациту; брикетів, котунів та аналогічних видів твердого палива, одержаних з кам'яного вугілля; коксівного вугілля (тільки марки «К»).

На час воєнного стану Уряд заборонив експорт: гречки (код УКТЗЕД 1008 10 00 00); солі (код УКТЗЕД 2501 00 91 00); палива рідкого (код УКТЗЕД 2710 19 51 00; 2710 19 55 00; 2710 19 64 00; 2710 19 62 00; 2710 19 68 10; 2710 19 68 20; 2710 19 68 90); газу природного українського походження (код УКТЗЕД 2711 11 00 00; 2711 21 00 00); деревини паливної у вигляді колод, полін, сучків, хмизу гілок або аналогічних формах; тріска або стружка деревна (код УКТЗЕД 4401 11 00 00, 4401 12 00 00, 4401 21 00 00, 4401 22 00 00).

Російська агресія проти України значно ускладнила логістику: перериваються ланцюги поставок, припинився експорт продовольства через ключові сільськогосподарські сектори, що загрожує різним країнам та може спричинити продовольчу кризу в різних регіонах світу [34].

Крім того, росія цілеспрямовано знищує український агросектор, частину морських портів окуповано, повноцінний експорт неможливо здійснити, значна кількість сільськогосподарських угідь заміновано або забруднено уламками військової техніки, залишками пального, багато сільськогосподарських підприємств та ферм зруйновано.

Україна має значний товарний експортний потенціал у сфері АПК. До війни країна була лідером з постачання соняшникової олії та шроту на світові ринки; займала друге місце за експортом ячменю та ріпаку, третє – жита та сорго; входила до п'ятірці світових постачальників зернових (країна забезпечувала майже 10% від загального обсягу світових поставок зерна); була значним постачальником сої, м'яса птиці, меду та молочної продукції. Агросектор забезпечував до 40% надходження валютної виручки в країну, що прямо впливає на стабільний курс гривні.

Україна забезпечувала зерном понад 400 мільйонів людей у світі. Відсутність експорту з України може призвести до суттєвого дефіциту, що стосуватиметься всього світу, спричинити гуманітарну катастрофу у регіонах, котрі найбільше залежать від імпорту української продукції (Близький Схід, Північна Африка, Південно-Східна Азія) [20].

За 2021/2022 маркетинговий рік Україна експортувала 61,52 млн тонн зернових та олійних на загальну суму 22,2 мільярда доларів США. Експорт упродовж цього часу склав: пшениці 18,7 млн тонн (вартістю 4,8 млрд доларів); кукурудзи 23,54 млн тонн (5,8 млрд доларів); ячменю 5,74 млн тонн (1,3 млрд доларів); 161,5 тис. тонн жита; 100 тис. тонн гречки і проса. Також експортовано 67,6 тис. тонн сорго; 12,6 тис. тонн вівса; 4,1 тис. тонн рису; 1,1 млн тонн сої (641 млн доларів); 2,7 млн тонн ріпаку (1,7 млрд доларів); 1,09 млн тонн соняшнику (616 млн доларів); 32 тис. тонн насіння льону; 24 тис. тонн інших олійних культур. Серед продуктів переробки, варто зазначити експорт 4,3 млн тонн соняшникової олії на суму 5,8 млрд доларів; 3,4 млн тонн шроту соняшникового та 421 тис. тонн соєвого шроту [30].

Задля запобігання світової гуманітарної кризи та голоду у липні 2022 року у Стамбулі відбулося підписання угоди про розблокування українських портів для вивезення зерна. Функціонування «зернового коридору» було продовжено у листопаді ще на 120 днів [15].

Україна з початку дії «зернового коридору» експортувала 17,3 млн т українського продовольства, із них у січні 2023 року експортовано 1 млн т аграрної продукції [14].

Робота зернового коридору та спрощення процедури експорту вивезення зерна на всіх кордонах дозволили відновити експортні можливості АПК. Динаміка експорту з України зернових, зернобобових (з продуктами їх переробки) та борошна у 2022/2023 МР наведено у таблиці 4.

Таблиця 4

**Експорт з України зернових, зернобобових(з продуктами їх переробки)
та борошна у 2021-2022 маркетингових роках, тис. тонн
(станом на 01.02.2023)**

Вид продукції	2021/2022 МР	у тому числі у січні 2022 р	2022/2023 МР	у тому числі у січні 2023 р	Абсолютне відхилення	Темп змін, %
Зернові та зернобобові, всього	38625	6000	26701	3955	-11924	-30,87
Пшениця	17079	1152	9662	1251	-7417	-43,43
Ячмінь	5482	286	1815	189	-3667	-66,89
Жито	156,5	35,2	12,7	0	-143,8	-91,88
Кукурудза	15644	4504	15120	2496	-524	-3,35
Борошно, всього	63,8	4,1	82,6	13,6	18,8	29,47
Борошно пшеничне	62,7	4	78,8	13,2	16,1	25,68
Борошно інше	1,1	0,1	3,8	0,4	2,7	245,45
Експорт разом (зерно та борошно у перерахунку на зерно)	38710	6006	26811	3973	-11899	-30,74

Джерело: Експорт з України зернових, зернобобових та борошна. Дані Держмитслужби [10].

За даними таблиці видно, що експорт з України зернових та зернобобових у 2022/2023 МР впав майже на 31%, у порівнянні з аналогічним періодом 2021/2022 МР, що становить 11924 тис. тонн. В натуральному виразі найбільше падіння експорту виявляється: пшениці на 7417 тис. тонн, що являє

53% зменшення, у порівнянні з попереднім МР; ячмінь – на 3667 тис. тонн або майже 67% падіння.

Проте, позитивним є зростання експорту борошна різних видів на 18,8 тис. тонн, тобто майже на 30% більше, ніж у 2021/2022 МР. Також в подальшому необхідно стимулювати експорт товарів більш глибокої переробки з більшою доданою вартістю.

Військова агресія та активні бойові дії дуже ускладнили експортну логістику продукції АПК. Аграрії змушені вивозити продукцію через західний кордон та порти країн ЄС, доставка до яких здійснюється автотранспортом, що призводить до додаткових витрат. Міністерство аграрної політики та продовольства активно працює над вирішенням питання розблокування експорту зернових культур. Уже понад 20 компаній розпочали будувати перевалки в зонах, де пролягають нові логістичні маршрути. Офіс з розвитку підприємництва та експорту спільно з Міністерством аграрної політики та продовольства України та Міністерством інфраструктури України створили дашборд для оперативного та інтерактивного інформування громадян та бізнесу щодо експорту агрокультур. Інформація щодо експорту за видами продукції АПК та типом транспорту оновлюються двічі на місяць та доступна на сайті Міністерства аграрної політики та продовольства України [27].

Так, за 11 місяців з початку війни (з березня 2022 року по лютий 2023 року) Україна відвантажила 41,3 млн тонн зернових, олійних культур та продуктів їх переробки (див. табл. 5).

Таблиця 5

Загальний експорту зернових, олійних культур та продуктів їх переробки з березня 2022 року по лютий 2023 року у розрізі культур

№	Вид продукції	Обсяг експорту, тонн	Частка до загального експорту продукції АПК, %
1	Кукурудза	16685941	40,43
2	Пшениця	8994494	21,80
3	Ячмінь	1774252	4,30
4	Ріпак	3062903	7,42
5	Насіння соняшника	2786395	6,75
6	Соеві боби	1943158	4,71

7	Олія соняшникова	3408627	8,26
8	Соева олія	199403	0,48
9	Шроти	2412818	5,85
Разом		41267991	100

Джерело: Сформовано авторами за даними [27]

Першу позицію за постачаннями зернових та олійних культур займає кукурудза, котрої було відвантажено 16,7 млн тонн, що складає 40,43% від загального експорту, другу – пшениця з 8,9 млн тонн експорту, що становить майже 22%.

Серед експорту продуктів переробки олійних культур домінує олія соняшника, котрої відвантажено 3,4 млн тонн, тобто більше 8% в структурі експорту. На другому місці – шроти, яких експортовано 2,4 млн тонн, тобто майже 6% в структурі експорту АПК.

Частка продукції, що експортується морським транспортом, становить 67,21 % до загального експорту продукції АПК (див. табл. 6-7).

Таблиця 6

Загальний експорт продукції АПК у розрізі транспорту, тонн

№	Вид транспорту	Обсяг експорту, тонн	Частка до загального експорту продукції АПК, %
1	Морський (відправка через порт)	27736783	67,21
2	Залізничний	8855854	21,46
3	Автомобільний	4353160	10,55
4	Паром	322193	0,78
Разом		41267990	100%

Джерело: Сформовано авторами за даними [27]

Як свідчать дані таблиці 7, переважна більшість зернових, олійних культур та продуктів їх переробки (від 58% до 90%) експортується морським транспортом через порти. Виключення становить соєва олія, переважна більшість якої відправляється за кордон залізничним або автомобільним транспортом.

Перетин кордону зернових, олійних культур та продуктів їх переробки з березня 2022 року по лютий 2023 року за видом транспорту

№	Вид продукції	Від транспорту			
		морський (відправка через порт)	залізничний	автомобільний	паром
1	Кукурудза	10568063	5183576	928695	5608
	у % до загального експорту культури	63,33	31,07	5,57	0,00001
2	Пшениця	7400690	981739	601076	10988
	у % до загального експорту культури	82,28	10,91	6,68	0,12
3	Ячмінь	1597433	69328	96539	10951
	у % до загального експорту культури	90,03	3,91	5,44	0,62
4	Ріпак	1721688	627168	697626	16422
	у % до загального експорту культури	56,21	20,48	22,78	0,54
5	Насіння соняшника	1628955	319313	771975	66152
	у % до загального експорту культури	58,46	11,46	27,70	2,37
6	Соеві боби	1218396	360228	338392	26142
	у % до загального експорту культури	62,70	18,54	17,41	1,35
7	Олія соняшникова	2169016	517054	627930	94627
	у % до загального експорту культури	63,63	15,17	18,42	2,78
8	Соева олія	6204	100139	90494	2566
	у % до загального експорту культури	3,11	50,22	45,38	1,29
9	Шпроти	1426338	697308	200434	88738
	у % до загального експорту культури	59,11	28,90	8,31	3,68

Джерело: Сформовано авторами за даними [27]

Останнім часом спостерігаються динамічні зміни у міжнародній торгівлі. Війна внесла свої корективи в стратегічні питання міжнародної торгівлі, зокрема експорту та логістики. З перших днів війни Україна відчула потужну підтримку Євросоюзу. У травні 2022 року Єврокомісія та прикордонні держави, зокрема Польща, відкрили шляхи солідарності між Україною та ЄС для експорту аграрної продукції, що дозволило підтримати економіку України та продовольчу безпеку світу, позаяк цими шляхами зерно

було експортовано до країн, які його найбільше потребували: Африки, Азії та Близького Сходу.

Також Євросоюз зупинив для українських товарів усі антидемпінгові мита, тарифні квоти, мита для промислової продукції та застосування системи мінімальних вхідних цін для фруктів та овочів.

В квітні 2022 року низка країн скасувала вимоги на отримання дозволів на міжнародні вантажоперевезення для гуманітарних вантажів (Нідерланди, Німеччина, Чехія, Австрія тощо). В свою чергу, такі країни як Туреччина, Болгарія, Грузія та інші, тимчасово повністю скасували вимоги щодо отримання дозволів на двосторонні міжнародні та транзитні перевезення [21].

29 червня 2022 року Україна та Європейський Союз уклали Угоду про вантажні перевезення автомобільним транспортом [30]. Угода (так звана «транспортний безвіз») тимчасово скасовує вимоги про: отримання дозволу на вантажоперевезення, яке здійснюється в країни ЄС та/або з перетином їх кордонів (транзитом); наявність у водіїв міжнародного посвідчення водія. Українці можуть користуватися перевагами «транспортного безвізу» з 29 червня 2022 року до 30 червня 2023 року.

Крім того, 30 серпня 2022 року Україна приєдналась до Конвенції про процедуру спільного транзиту [23] (надалі – Конвенція), яка набула чинності вже 1 жовтня цього року. Це надає змогу українським компаніям здійснювати транзиткування товарів територіями країн Європейського Союзу, країн Європейської асоціації вільної торгівлі та інших країн-учасниць Конвенції без обов'язку оформити товари в транзит у кожній із них.

Трейдери, після отримання передбачених Конвенцією транзитних спрощень, зможуть розпочати або завершити транзит товарів на своєму об'єкті, а також використовувати загальну фінансову гарантію.

Такі нововведення – послідовне виконання Україною своїх зобов'язань перед Європейським Союзом за Угодою про асоціацію.

Поряд із запровадженням спільного транзиту, компанії, що не мали можливості отримати статус АЕО-С (через невідповідність критерію стійкого

фінансового стану) зможуть скористатись окремими видами митних спрощень.

Як приклад, «отримання/відправлення за місцезнаходженням», дасть змогу «замитнювати»/«розмитнювати» вантажі у себе на об'єкті без пред'явлення товару митниці, навіть без статусу АЕО-С.

Окрім того, у зв'язку із впровадженням спільного транзиту, майже усі товари, що ввозитимуться на митну територію України та перевозитимуться транзитом підлягатимуть гарантуванню.

Змінами до митного законодавства також запроваджено процедуру кінцевого використання товарів, що передбачає випуск товарів у вільний обіг в Україні зі зниженою ставкою ввізного мита за умови попередньо визначеного способу його використання та подальшого підтвердження такого способу використання (шляхом подання звіту, наприклад). Різниця в сумі мит протягом використання гарантується компанією. Варто зазначити, що митні органи уповноважені перевіряти цільове використання товарів під час цієї процедури [16].

Сучасні економічні зміни мають на меті поступову інтеграцію українських підприємств до системи міжнародних економічних зв'язків, з одного боку, і залучення іноземних підприємців до діяльності в Україні – з другого. В сучасних умовах, коли правила роботи з валютою та операціями імпорту-експорту товарів постійно змінюються, суб'єктам господарювання необхідно володіти актуальною інформацією для безперервного ведення бізнесу. Національний банк України регулярно аналізує ситуацію на валютному та фінансовому ринку та уточнює інструменти регулювання, ураховуючи, зокрема, запити громадян, бізнесу, волонтерів та державних органів, а також беручи до уваги рівень ліквідності банківської системи. Так, наприклад, із 5 листопада 2022 року НБУ внесені зміни стосовно діяльності українських експортерів. Створено умови, щоб українські експортери мали змогу брати участь у тендерах щодо поставки товарів нерезидентам. Так, із 5 листопада банки фактично отримали можливість надавати тендерні гарантії на

ці операції. Відповідні зміни поліпшають умови ведення бізнесу для українських виробників, адже тендерні гарантії застосовуються для виходу на нові ринки та пошуку нових експортних можливостей [22].

Висновки. Відбулася динамічна переорієнтація зовнішньої торгівлі України на європейські ринки та нові логістичні маршрути, що суттєво пом'якшило обмеження, які наклало блокування агресором чорноморських морських портів. Цьому сприяли рішення ЄС та низки інших важливих торговельних партнерів щодо лібералізації доступу українських товарів, важливі рішення щодо поліпшення транспортування українських товарів територією ЄС. В Україні вжито важливих кроків щодо перезапуску роботи експортно-кредитного агентства.

Показовим прикладом вирішення логістичних проблем для експорту стало налагодження роботи «зернового коридору» на основі «Ініціативи щодо безпечного транспортування зерна та продуктів харчування з українських портів» та, що не менш важливо, відновлення чіткої роботи транспортної й портової логістики з українського боку. Функціонування «зернового коридору» унаочнило збереження статусу України на світовому ринку агропродукції, зменшило економічний спад в Україні, поліпшило фінансове становище агровиробників [10].

Однією із стратегій подолання негативних наслідків війни для українського бізнесу є розвиток експорту. Завдяки санкціям проти росії та білорусі, вітчизняні виробники можуть отримати нові ніші для експорту власних товарів.

Саме тому, перспективами подальших досліджень є визначення можливостей українського бізнесу в умовах війни для розвитку та зростання, зокрема виробництва українських товарів та їхнього експорту на ринки ЄС з урахуванням нових логістичних маршрутів.

Література:

1. Бабець І. Г. Зовнішньоторговельна безпека регіонів України: внутрішні та зовнішні загрози в умовах воєнного стану. *Регіональна економіка*. 2022. №2. С. 101-110. URL: http://re.gov.ua/re202202/re202202_101_BabetsIH.pdf
2. Бебік Т. Зовнішньоекономічна діяльність в умовах війни. URL: https://biz.ligazakon.net/analytics/210611_zovnshnoekonomchna-dyalnst-v-umovakh-vyni
3. Брянська М., Яськів Б. Війна автоматично не скасовує виконання раніше взятих бізнес-зобов'язань. Зовнішньоекономічна діяльність в умовах воєнного стану. 15 липня 2022 р. URL: <https://zn.ua/ukr/business/vijna-avtomatichno-ne-skasovuje-vikonannja-ranishe-vzjatikh-biznes-zobovjazan.html>
4. Гордійчук Д. «Зерновий коридор» продовжили на чотири місяці. *Економічна правда*. 17 листопада 2022 р. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/11/17/693927/>
5. Дем'янова І.В., Найдьонова Н.В. Особливості митних платежів у зовнішньо-економічній діяльності під час воєнного стану в Україні. Публічне управління та адміністрування в умовах війни і в поствоєнний період в Україні : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. у трьох томах, м. Київ, ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України, 15-28 квітня 2022 р.; ред. колегія : І.О. Дегтярєва, В.С. Куйбіда, П.М. Петровський та ін., уклад. Т.О. Мельник. Т. 2. К. : ДЗВО «УМО» НАПН України, 2022. С. 33-35
6. Державна служба статистики України. Офіційний сайт. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
7. Дикун А. Скасування пільгового режиму експорту агропродукції до ЄС зруйнує вітчизняну економіку. *Економічна правда*. 31 січня 2023. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/01/31/696514/>
8. Дія. Бізнес. Експортний напрям. URL: <https://export.gov.ua/>
9. Доцюк С. О. Сучасні аспекти зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств України. *Економіка та суспільство*. 2022. № 39. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-21>

10. Економічні підсумки 2022 року та очікування щодо 2023 року. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/pidsumky-2022-roku-ta-ochikuvannya-shchodo-2023-roku>
11. Експорт з України зернових, зернобобових та борошна. Дані Держмитслужби. URL: <https://minagro.gov.ua/investoram/monitoring-stanu-apk/eksport-z-ukrayini-zernovih-zernobobovih-ta-boroshna>
12. ЗЕД в часи війни: нові рамкові умови та регулювання. <https://ukraine.ahk.de/ua/news/aussenhandel-in-zeiten-des-krieges>
13. ЗЕД, МИТО в умовах воєнного стану. URL: <https://product.ligazakon.ua/podatok-na-pributok/>
14. Зерновий коридор: Україна вже експортувала 1 мільйон тонн продукції. URL: <https://ua.news/ua/money/zernovoj-korydor-ukrayna-uzhe-eksportyrovala-1-myllyon-tonn-produktsyy>
15. Ініціатива щодо безпечного транспортування зерна та продуктів харчування з українських портів. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/07/22/689518/>
16. Кириєвський О., Павленко І. Зміни у сфері ЗЕД під час війни: від валютних обмежень до зміни процесу декларування товарів. 10.10.2022. URL: <https://2022.uba.ua/news/zminy-u-sferi-zed-pid-chas-vijny-vid-valyutnyh-obmezhen-do-zminy-proczesu-deklaruvannya-tovariv/>
17. Матвеев М., Лебедченко В., Гайдай Г. Регулювання ЗЕД в умовах війни. *Наукові перспективи*. 2022. № 5 (23), С. 232–245. doi: 10.52058/2708-7530-2022-5(23)-232-245
18. Мирончук В., Матвеев М., Голомша Н. Митні процедури забезпечення зовнішньоекономічної діяльності України в умовах війни. *Економіка та суспільство*. 2022 № 39. doi: 10.32782/2524-0072/2022-39-43
19. Обух В. Відновити експорт в умовах війни: складно, але життєво необхідно. *Укрінформ*. 05 Квітень 2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3449529-vidnovitiekspost-v-umovah-vijni-skladno-ale-zittevo-neobhidno.html>

20. Орлова В. Війна в Україні загрожує голодом для частини світу. Мінагрополітики. URL: <https://www.unian.ua/economics/agro/viyna-v-ukrajini-zagrozhuje-golodom-dlya-svitu-podrobici-novini-ekonomiki-novini-11766763.html>.
21. Павленко І. «Транспортний безвіз»: відповіді на найпоширеніші запитання українського експортера. URL: https://biz.ligazakon.net/analytics/212314_transportniy-bezvz-vdpovd-na-nauposhirenshe-zapitannya-ukranskogo-eksportera
22. Пом'якшено низку валютних обмежень та з огляду на рекордну ліквідність банківської системи змінено умови надання рефінансування банкам. НБУ. Офіційний сайт. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/pomyaksheno-nizku-valyutnih-obmejen-ta-z-oglyadu-na-rekordnu-likvidnist-bankivskoyi-sistemi-zmineno-umovi-nadannya-refinansuvannya-bankam>
23. Про приєднання України до Конвенції про процедуру спільного транзиту: Закон України від 30.08.2022 р. № 2555-IX. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MN025798>
24. Савчук Т. Зовнішньоекономічна діяльність та її державне регулювання в реаліях воєнного сьогодення. *Юрист&Закон*. 2022. № 41. URL: https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA016127
25. Скриньковський Р., Процевят О., Павленчик Н., Цюх С. Сучасні тенденції розвитку зовнішньоекономічної діяльності України в умовах війни. *Trajectoriâ Nauki = Path of Science. Section "Economics"*. 2022. Vol. 8. № 6. DOI: 10.22178/pos.82-2
26. Скрипник С., Процевят О., Воронова О. Особливості регулювання зовнішньоекономічної діяльності в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2022. № 38. doi: 10.32782/2524-0072/2022-38-47
27. Стан зовнішньої торгівлі продуктами АПК. URL: https://public.tableau.com/views/v1_Export_of_Agriproducts_v2/Dashboard1?:lan

guage=en-

US&:display_count=n&:origin=viz_share_link:showVizHome=no&:embed=true

28. Тасліцький Г. Регулювання зовнішньоекономічної діяльності в період запровадження воєнного стану. *Юридична газета online*. 2022. Травень. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/zovnishnoekonomichna-diyalnist/regulyuvannya-zovnishnoekonomichnoyi-diyalnosti-v-period-zaprovadzhennya-voennogo-stanu.html>

29. Трушкіна Н., Сербіна Т. Міжнародна логістика у системі зовнішньоекономічної діяльності підприємства. *International Science Journal of Management, Economics & Finance*. 2022. Vol. 1. № 3. pp. 101-114. doi: 10.46299/j.isjmef.20220103.7. URL: <https://isg-journal.com/isjmef/article/view/54/51>

30. Угода між Україною та Європейським Союзом про вантажні перевезення автомобільним транспортом. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU22024>

31. Україна експортувала зернових та олійних на \$22,2 мільярда за цей маркетинговий рік. *Укрінформ*. 02.07.2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3520289-ukraina-eksportovala-zernovih-ta-olijnih-na-222-milarda-za-cej-marketingovij-rik.html>].

32. Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/>

33. Швець А. Роль ЄС у відновленні експортного потенціалу України в умовах війни. *Наукові інновації та передові технології*. 2022. № 6(8), С. 447–458. doi: 10.52058/2786-5274-2022- 6(8)-447-458

34. Ukraine's Economy to Shrink by a Fifth This Year, EBRD Says. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-03-31/ukraine-s-economy-to-shrink-by-a-fifth-this-year-ebrd-says>.